

ГОРИЗОНТИ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Здійснено моніторинг економічного і соціального розвитку України за показниками сталого розвитку. Визначено проблеми реалізації моделі сталого економічного розвитку країни через призму соціальної сфери. Окреслено шляхи вирішення проблеми сталого розвитку в освіті, охороні здоров'я, у функціонуванні ринку праці.

Ключові слова: *сталий розвиток, показники сталого розвитку, безробіття, стан здоров'я населення, сприяння здоров'ю, освіта, здоров'язберігаючі технології в освіті.*

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. – це період, коли особливо загострилась проблема сталого розвитку. Останнім часом все частіше проявляється нераціональне використання природних соціальних та інших ресурсів, які зумовлюють природні й соціальні катаклізми. Людина втрачає віками притаманні їй культурні, етнопонаціональні та інші особливості. Водночас появляються негативні явища. Скажімо, останнім часом у Японії появилось мародерство. Тож не дивно, що останнім часом практично в усіх країнах намагаються забезпечити сталий розвиток, з яким пов'язане: дотримання параметрів (індикаторів) економічної безпеки; створення такого типу відтворення основних засобів, при якому є реальна можливість вирішувати завдання щодо підвищення конкурентоспроможності економіки країни та забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку.

В багатьох країнах світу створені національні комісії чи ради щодо сталого розвитку, розроблені концепції чи стратегії такого розвитку, передбачаються конкретні заходи щодо їх реалізації, у тому числі здійснюються інституціональні реформи, вдосконалюється нормативно-правова база, посилюється організаційно-економічний механізм природокористування тощо.

Ідею сталого розвитку започаткував В. І. Вернадський, який, стимулюючи технічний прогрес, вважав необхідним: забезпечення збалансованого вирішення соціально-економічних проблем сучасного та майбутнього поколінь; збереження довкілля та природно-ресурсного потенціалу на основі збагачення культури, моралі, інтелектуально-інноваційного розвитку соціальної та духовної сфер.

У 1997 р. в Японії на міжнародній конференції щодо глобальної зміни клімату був підписаний так званий Кіотський протокол (КП), який уже ратифікували 162 країни світу, взявши на себе зобов'язання постійно зменшувати викиди парникових газів. Зокрема, протягом 2008–2012 рр. порівняно з 1999 р., скажімо, країни Європейського Союзу (ЄС) мають їх зменшити на 8%, а Японія та Канада – на 6%. Україна зобов'язалася середньорічні обсяги викидів мати на рівні двадцятирічної давності. Щоправда, падіння промислового виробництва в 90-х роках минулого століття створило для нашої країни великий запас невикористаних квот стосовно викидів вуглекислого газу та створило можливість навіть продажу цих квот. На цьому ринку реалізуються скорочення викидів парникових газів і дозволи на викиди. Перевагами такого ринку є

досягнення світових викидів парникових газів в атмосферу, що має зменшити тенденцію негативної зміни клімату. Водночас цей ринок залишається економічним інструментом отримання прибутку. Цей вид ринку є єдиним щодо торгівлі екологічними послугами. Він успішно функціонує у світовому форматі, перетворюючись в одну із провідних рушійних сил світового технічного процесу й економічного зростання. *Актуальними залишаються* і інші проблеми сталого розвитку.

Мета наукової статті – дати оцінки ступеня розв'язання Україною завдань щодо реалізації моделі сталого розвитку, окреслити проблеми і визначити шляхи їх усунення.

На сьогодні, незважаючи на те, що існує понад 60 визначень поняття "сталий розвиток", немає єдиноприйнятого. Проте практично всі дослідники сходяться на тому, що сталий розвиток – це тріада економічної, екологічної та соціальної складових.

У світі, особливо останнім часом, простежується споживацьке ставлення людини до природних, соціальних і моральних ресурсів. Підтвердженням цього є такі дані: на 20% найзаможніших осіб планети припадає 86% загальної суми особистих витрат, 58% – споживання світової енергії, 45% – м'яса та риби, 84% – паперу, 87% – особистих автомобілів, 74% – телефонів; водночас на 20% найбідніших осіб припадає 5% вищеперерахованих товарів і послуг; співвідношення доходів "золотого" і "злиденного" мільярдів становить 1:60.

Проблема забезпечення парадигми¹ сталого розвитку є *актуальною* для будь-якої країни. Особливо гострою вона є для України, де: антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує показник у розвинутих країнах; показники, що характеризують розораність земель, споживання водних ресурсів, вирубування лісів, є найвищими в Європі; життєвий рівень населення є доволі низьким; більше 10 млн. людей продовжує проживати на територіях критичного екологічного стану, а несприятливі екологічні умови є одним із основних факторів, що впливає на якість і тривалість життя (у Швеції, наприклад, вона перевищує 80 р., у Польщі – 74, в Україні – 68 р.).

Проблемою сталого розвитку стурбована і вся Західна Європа, зокрема Європейський Союз. Останній запропонував 10 головних показників, які характеризують сталий розвиток, оцінка яких дає підставу стверджувати, що, по-перше, основну частину їх становлять соціогуманітарні показники, а по-друге, в Україні всі вони є значно нижчими загальноєвропейських і мають тенденцію до зниження.

Першим показником сталого розвитку є, безперечно, економічний, який охоплює обсяг ВВП та інвестицій на душу населення, зайнятість тощо. Зазначимо, що величина ВВП на душу населення в Україні є однією з найнижчих у Європі (рис. 1).

¹ *Парадигма сталого розвитку як ідеологія розвитку людської цивілізації має свій початок у 1987 р., коли Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку опублікувала доповідь Г. Х. Брундтланд "Наше спільне майбутнє". Модель сталого розвитку передбачає задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей без позбавлення такої ж можливості майбутніх поколінь забезпечення вирішення соціальних, економічних, екологічних проблем. Вирішення останніх має здійснюватись в органічному взаємозв'язку та збалансованості. Подальший розвиток зазначеної ідеї набуло на конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). В документі "Порядок для ХХІ століття", прийнятому конференцією, міститься 27 принципів, близько 120 проблемних полів, понад 2500 широких рекомендацій щодо інтеграції соціальної, економічної та екологічної політики в єдину політику сталого розвитку. Перші результати виконання цих рекомендацій ООН підведені на всесвітньому самміті глав держав у Йоганнесбурзі (2002 р.).*

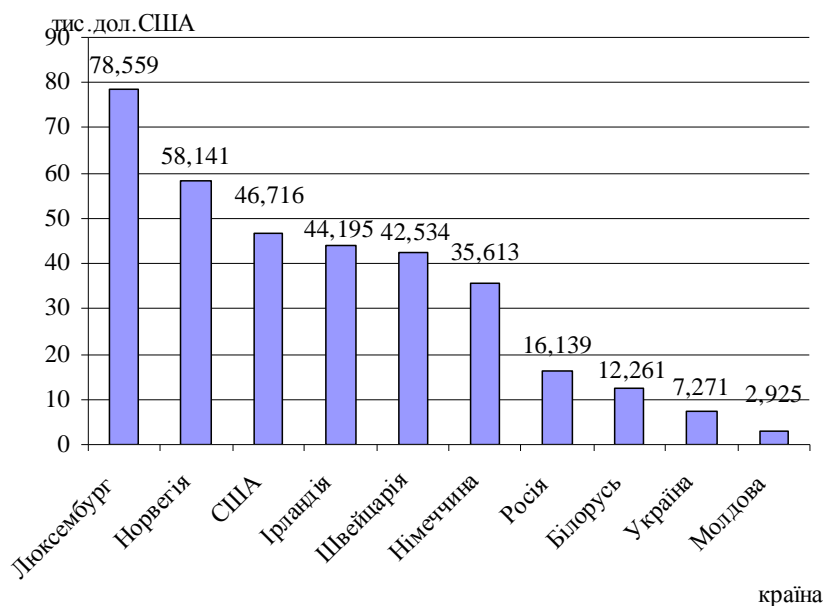

Рис. 1. ВВП на душу населення, 2008 р.

Як видно із рис. 1, нижчий показник ВВП на душу населення від українського має лише Молдова. Особливо значно відстає наша держава у цьому плані від країн Західної Європи. Міжнародний валютний фонд (МВФ) розробив прогноз ВВП України до 2015 р., відповідно до якого цей показник у перспективі до 2015 р. зросте не суттєво (рис. 2).

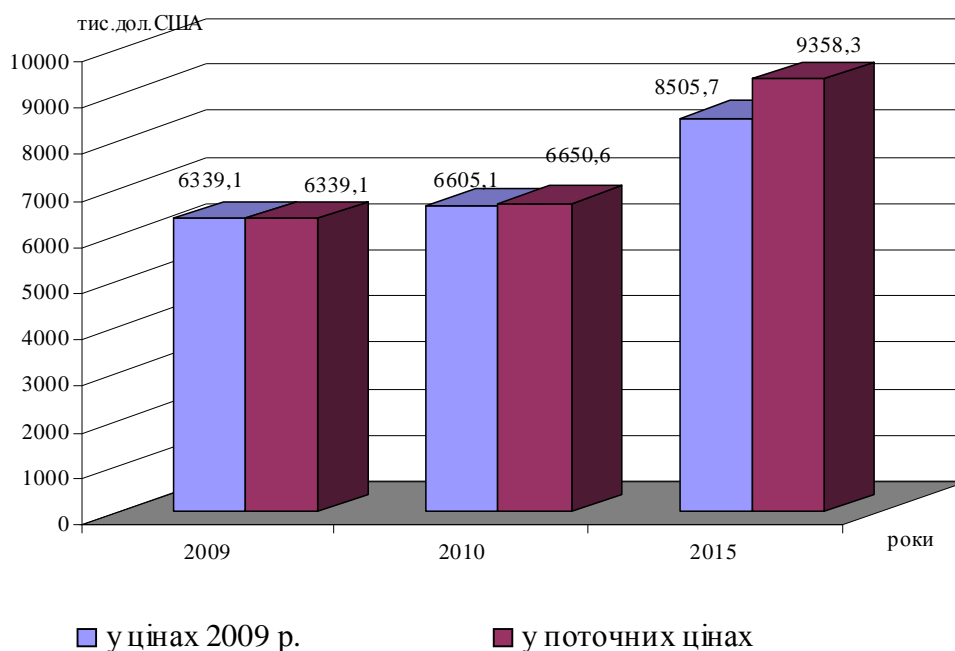

Рис. 2. Прогноз ВВП на душу населення в Україні, за розрахунками МВФ

За темпами зростання ВВП Україна наближається до країн СНД (рис. 3).

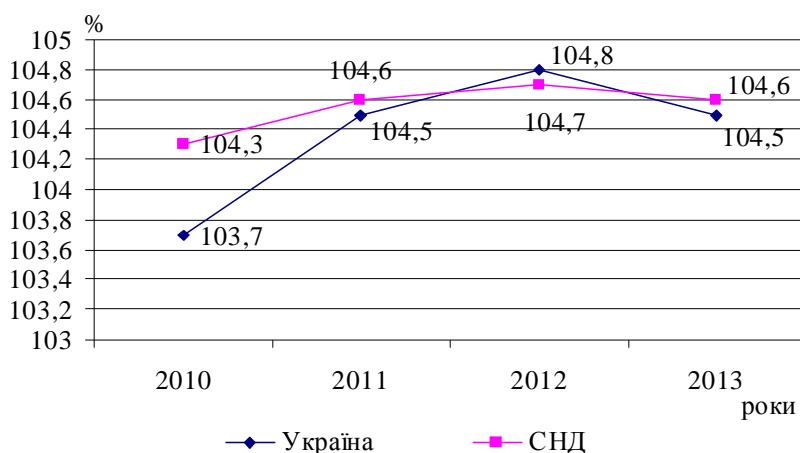

Рис. 3. Порівняльна динаміка зростання ВВП (прогноз МВФ), % до попереднього року

Цьому слугує сприятлива кон'юнктура на світових ринках, промислове виробництво, зростання обсягів роздрібного товарообороту та вантажообороту, що свідчить про поступове відновлення споживчого попиту. Разом із тим в економіці України є й такі явища, як інфляція, низькі обсяги кредитування та інвестицій, що негативно позначаються на макроекономічних показниках. Темпи зростання ВВП на душу населення є дещо вищими, ніж темпи зростання загального обсягу валового внутрішнього продукту, оскільки в Україні чисельність населення постійно зменшується.

Важливим економічним показником є рівень зайнятості. Темпи зростання зайнятості в Україні близькі до темпів збільшення чисельності економічно активного населення. Щоправда, у 2009 р. різко зменшилась кількість зайнятих порівняно з попереднім роком (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка населення за економічною активністю (у віці 15-70 років, тис.)

Показник	2000 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2000-2009 рр., +, -
Економічно активне населення	228830,8	22171,3	22202,4	22280,8	22245,3	22322,3	22397,4	22150,3	-680,5
зайняте	20175,0	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	+16,5

Джерело: [1, с. 358].

Якщо чисельність економічно активного населення протягом 2000–2009 рр. зменшилась, то зайнятого – зросла. Рівень безробіття у 2009 р. становив 8,8%. На терені СНД цей показник є одним із найвищих. Скажімо, у сусідній Молдові він становив

6,4%. Безробіття – це лише верхівка айсберга, що руйнує ринок праці¹. Останнім часом спостерігається підвищення неповної зайнятості, а також рівня нестабільної зайнятості. У доповіді МОП про глобальні тенденції у сфері зайнятості чисельність працівників, зайнятих на неповній основі, протягом 2008–2010 рр. збільшилась на 110 млн. осіб. У результаті цього майже половина трудових ресурсів світу не мала постійної зайнятості.

Сьогодні мова має йти не лише про зниження безробіття, а й про ефективну зайнятість. Тобто вкрай необхідним є механізм мотивованої продуктивної зайнятості шляхом створення необхідних матеріальних і нематеріальних стимулів досягнення задоволеності працюючих цими умовами. Відповідно до даних ООН, якщо заробітна плата є меншою 3 дол. США за одну годину праці, тоді у працівника немає мотивації праці.

Однією з причин високого рівня безробіття в Україні є значне зниження інвестицій в основний капітал. Якщо у 2008 р. у фактичних цінах вони становили 233081 млн. грн., то уже в наступному році – 151777 млн. грн. І це, як правило, були власні кошти підприємств та організацій. У 2009 р. вони перевищували 63% загального обсягу інвестицій в основний капітал. А це негативно позначається на соціально-економічній ситуації в країні. Відомо, що інвестиції, скажімо, в інфраструктуру соціально значимих секторів економіки (освіта, житлово-комунальне господарство) не лише сприяють створенню нових робочих місць із малим ризиком витіснення приватних інвестицій, а й забезпечують формування головної продуктивної сили, стимулюють економічну активність населення, закладають основу довгострокового ризику, підвищують рівень продуктивності й відкривають перспективи зростання ВВП. У 2011 р. має місце певне їх зростання (табл. 2).

Таблиця 2

Очікувані макроекономічні показники України, % до попереднього року

Показник	2010 р.	2011 р.	2010–2011 рр., +, –
Продукція промислового виробництва	109	105,5	–3,5
Продукція сільського господарства	99,5	101	+1,5
Роздрібний товарооборот	105,5	107	+1,5
Інвестиції в основний капітал	98	103	+5
Експорт (у поточних цінах)	131	114	–17
Імпорт (у поточних цінах)	133	116	–17

Джерело: [2, с. 178].

Другим показником сталого розвитку Європейський Союз визначив бідність, що, як показують результати наших досліджень, тісно корелює з попереднім показником.

¹У 2009 р. вплив кризи на рівень безробіття у різних країнах був різний. В одних країнах спостерігалось зниження рівня безробіття (серед цих країн опинився й Казахстан); другу групу становили країни, де підвищення рівня безробіття було незначним (0–1,5%), у третій групі мало місце різке підвищення рівня безробіття – 1,5–3,0%; четверту групу становили країни (до неї належить й Україна), де спостерігалось різке підвищення рівня безробіття (понад 3%) – МТБ, Департамент статистики, на основі бази даних Лаборста й даних МВФ: ДЭСВ ООН, 2010 р.

Безперечно, що бідні є в усіх країнах. Однак їх більше в тих країнах, в яких відсталою є економіка. Навіть у порівнянні з нашими сусідами показник бідності в нашій державі є одним з найвищих. Сьогодні, за офіційною статистикою, на межі і за межею бідності перебуває кожен четвертий житель України. Якщо у Білорусі частка населення, що проживає за межею бідності, становить 5,4% у Казахстані – 8,2%; у Росії – 13,1%, то в Україні – майже 25%. І це при тому, що прожитковий мінімум у нашій державі є одним із найнижчих на території СНД. Нині він становить 88 дол. США, тоді як, наприклад, у Молдові – 107, Росії – 165 дол. США.

Бідність зумовлює низький рівень стану здоров'я населення, який також належить до основних показників сталого розвитку. Показник умовного здоров'я в Україні не перевищує 24%, тоді як у 1991 р. він становив майже 63%. У нашій державі високий рівень захворюваності. Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань у середньому становить 32,4 млн. осіб [3]. При цьому динаміка захворюваності має тенденцію до зростання. До речі, медична громадськість дедалі частіше визнає якість життя важливим чинником для оцінки стану та лікування практично всіх основних захворювань.

В Україні, як і в більшості країн світу, спостерігається тенденція збільшення частки населення літнього віку. Сьогодні вона досягає 23%. Високі темпи постаріння населення супроводжуються збільшенням хронічної патології, що потребує стаціонарної допомоги, яка належить до найбільш ресурсоємних видів медичної допомоги. Визначення пріоритетності стаціонарної форми надання медичної допомоги хворим старших вікових груп вимагає підвищення її ефективності та якості, постійного вдосконалення системи управління вказаним процесом. Це потребує збільшення коштів на охорону здоров'я. У розрахунку на 1 жителя вони в Україні мають тенденцію до зростання (рис. 4).

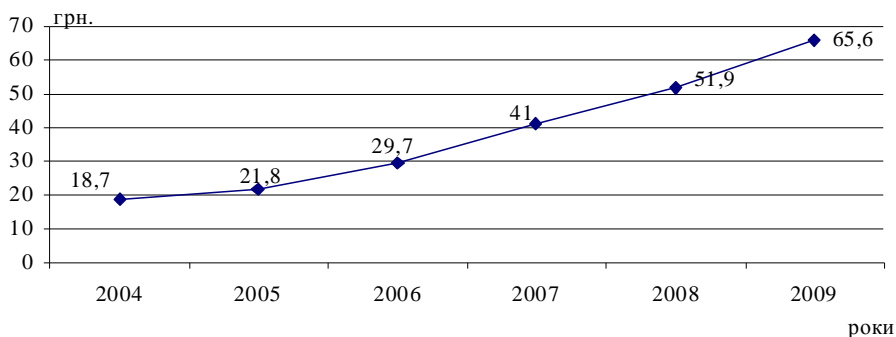

Рис. 4. Витатки на охорону здоров'я у розрахунку на одну особу, грн.

Зазначимо, що цих коштів недостатньо для забезпечення належного медичного обслуговування населення. Вони є значно меншими, ніж навіть у наших сусідів. Зокрема, у Польщі вони є вдвічі більшими, у Німеччині – у 8 разів.

Суттєво меншою, ніж у країнах Західної Європи, є частка ВВП, що виділяється на розвиток охорони здоров'я в Україні, не говорячи уже про США (рис. 5).

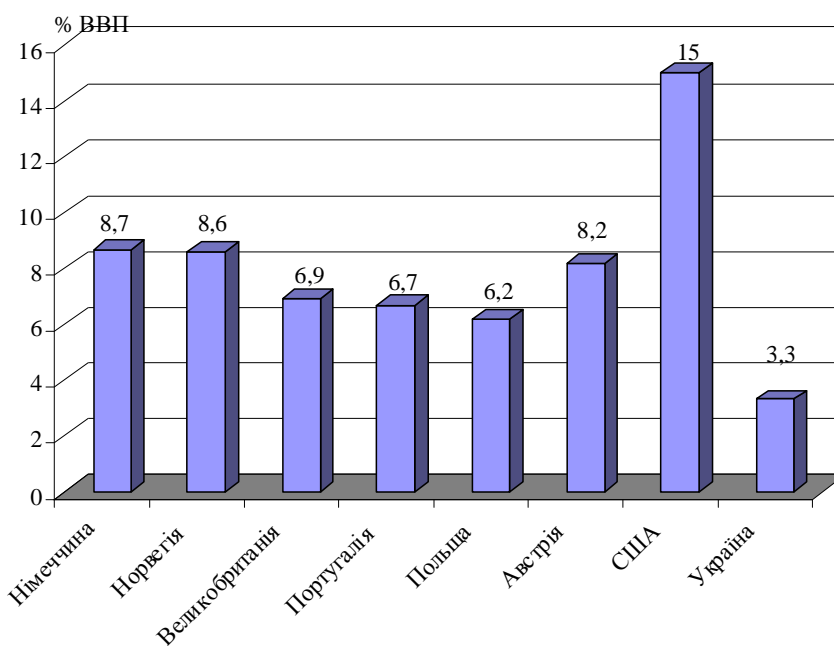

Рис. 5. Питома вага коштів на охорону здоров'я, % ВВП, 2009 р.

За розрахунками Всесвітньої системи охорони здоров'я (ВООЗ), для нормального функціонування системи охорони здоров'я на її розвиток має виділятися не менше 5% ВВП [4, с. 90]. Важливим, на наш погляд, є забезпечення оптимізації не лише процесу ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я, але і їх використання. Тобто динаміка збільшення коштів на розвиток охорони здоров'я потребує пошуку шляхів їх оптимального використання. Адже, як показує статистика, є значні територіальні відмінності використання ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати на курс лікування, грн. на 100 хворих

Місто лікарняної установи	Вартість курсу лікування, грн. на 100 хворих	Видрати на одне ліжко-день	Відсоток до середнього показника +, -
Київ	151105,8	9,38	+101,6
Донецьк	17597,7	10,69	+115,8
Дніпропетровськ	12572,0	8,61	93,3
Чернігів	14813,4	9,71	+105,2
Полтава	13574,0	9,42	_102,1
Рівне	9783,3	7,24	-78,4
У середньому	13895,6	9,23	-

Джерело: [5, с. 114].

Як видно із табл. 3, обсяг фінансування одного ліжко-дня різниться в регіональному розрізі. Значною диференціацією є і вартість курсу лікування у розрахунку на 100 хворих. Якщо, наприклад, у Донецьку вартість курсу лікування 100 хворих у середньому становить 17,6 тис. грн. то у Рівному – 9,8 тис. грн.

Логіка сучасних ринкових перетворень вимушує керівників, у тому числі закладів соціального призначення, радикально переглядати відношення до ресурсного забезпечення загалом, у тому числі і щодо фінансового забезпечення. Світова практика показує, що рівень конкурентоздатності країни знаходиться у прямій залежності від вкладень як у соціальну сферу, так і в кожну її ланку, зокрема. Вкладеннями в систему охорони здоров'я можуть бути й кошти підприємств фізичних і юридичних осіб, спрямовані на медичне страхування. Одним із найпоширеніших та ефективних інструментів у цьому контексті є впровадження добровільного медичного страхування. Особливо ефективним є медичне страхування не лише працівників, а й членів їх сімей. Профілактика захворювань та ефективне лікування сприяють тому, що працівники рідко хворіють, тривалість захворювань знижується, а роботодавці мають зниження невиробничих втрат.

Зрозуміло, що підхід до медичного страхування має бути індивідуальним. Ефективність медичного страхування в умовах надання працівникам можливості вибору варіанта може бути різною залежно від посади та кваліфікації застрахованого, тривалості роботи на підприємстві, його вкладу в успішну діяльність підприємства тощо.

У зміцненні здоров'я нації важлива роль відводиться також активному впровадженню здорового способу життя, перш за все, серед молоді. Формування здорового способу життя – це створення здоров'язберігаючого середовища. Саме таке середовище має спонукати людину до раціональної поведінки, згідно з якою вона діє в умовах повної визначеності, володіє високим рівнем економічного цілепокладання (рис. 6).

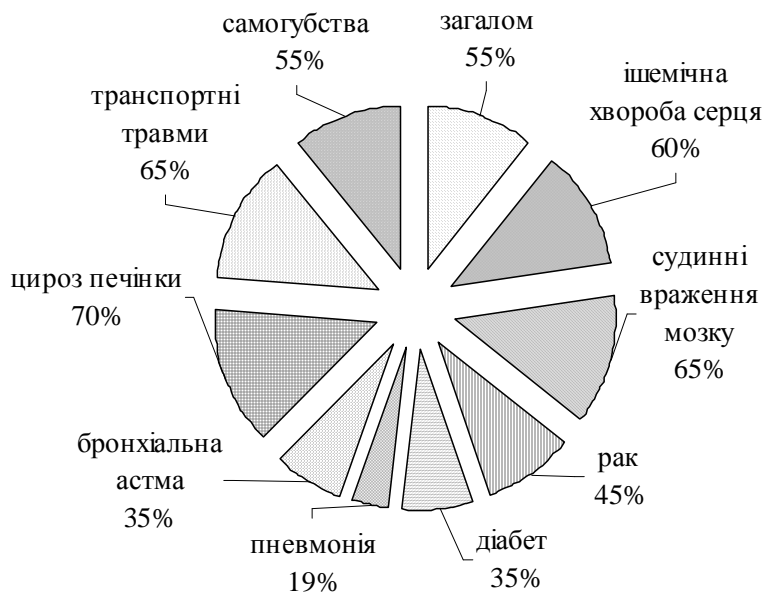

Рис. 6. Вплив способу життя на захворювання

Недотримання ж здорового способу життя є однією з причин того, що Україна за тривалістю життя значно відстає від тих країн, де такий спосіб життя не лише пропагується, а й реалізується (рис. 7).

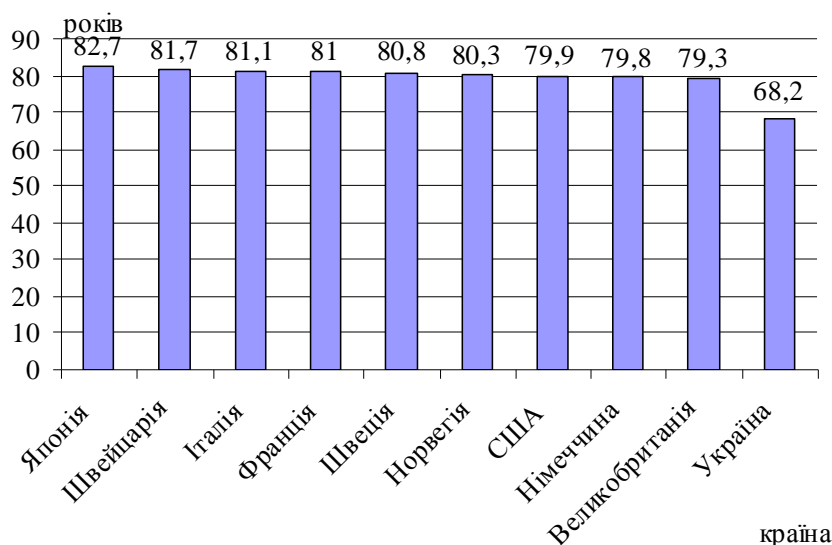

Рис. 7. Очікувана тривалість життя при народженні, років

Для України, яка має одну з найнижчих тривалостей життя, вкрай важливим є посилення виховної функції молоді у навчальних закладах, формування освітньої, творчої особистості, становлення її фізичного здоров'я. В Європі створена Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю, до якої долучилось і багато навчальних закладів України.

В нашій державі створено Всеукраїнський медичний центр шкіл сприяння здоров'ю (ШСЗ), який визначив десять принципів своєї діяльності: демократія (діяльність таких шкіл ґрунтується на принципах, що сприяють процесам навчання, становлення особистості, її соціального розвитку та здоров'я); рівність (принцип є наріжним каменем усього освітнього процесу, вільного від знущань, страху, насмішок, гноблення); забезпечення правочинності та реальної компетенції (надання дітям правочинності, яка у зв'язку з їхніми прагненнями та діями дозволяє їм впливати на власне життя); шкільне середовище (ШСЗ приділяє значну увагу як фізичним, так і соціальним аспектам шкільного середовища як провідним чинникам зміцнення та підтримки здоров'я); програми (навчальні програми ШСЗ мають відповідати потребам дітей як нині, так і в майбутньому, стимулювати в них творче ставлення до життя, а також надавати молодим людям можливість для набуття знань, умінь, цінностей, компетенції для глибокого пізнання життя); навчання педагогів (перепідготовка вчителів відбувається у рамках принципів ШСЗ та за допомогою демократичних методик); визначення ступені успішності (евальвація) (ШСЗ оцінюють свою діяльність на рівні школи та місцевої програми); співпраця (співпраця між галузями охорони здоров'я, освіти та сім'ї, депутатським корпусом та громадськими організаціями є основною вимогою стратегічного планування розвитку навчального закладу на національному, регіональному та місцевому рівнях); комунально-громадський рівень (спільними зусиллями школа і громада можуть створити таке соціальне середовище, яке б

сприяло поліпшенню здоров'я); неперервність і стабільність (влада всіх рівнів мусить виділяти ресурси на зміцнення здоров'я учнів у навчальних закладах).

Реалізація цих принципів сприятиме покращенню ситуації із станом здоров'я як в Україні загалом, так і серед дітей, підлітків, молоді – тобто майбутнього нашої країни, що є вкрай важливим. Адже за даними Інституту педіатрії, акушерства та гінекології АМН України нині: здоровими до школи йдуть лише 22,7% дітей; хронічну патологію мають 51,8% майбутніх першокласників; 25,5% дітей мають функціональні порушення; 65% мають захворювання ЛОР-органів; 57% – ортопедичну патологію; 45% – дисгармонійний фізичний розвиток дівчаток; 34% – дисгармонійний розвиток хлопчиків; 41% – захворювання органів травлення; 80% – порушення статури; 26% – захворювання серцево-судинної системи; 11% – патологію ендокринної системи; 10% – порушення нервової системи; 70% першокласників мають порушення в дозріванні та функціонуванні вищої нервової системи.

Лише за останнє десятиріччя показник захворюваності дітей зріс у 1,8 разу. Зростає частка дітей, які мають хронічні захворювання. Все це зумовлено тим, що діапазон факторів ризику розширився. Серед останніх – погіршення санітарних норм, правил утримання дитячих дошкільних закладів і загальноосвітніх шкіл, відсутність збалансованого харчування, поширення шкідливих звичок, низька якість питної води, нерозвиненість валеологічного виховання, зниження фізичного навантаження¹ тощо. Водночас обсяг і якість профілактичної роботи знизилась.

Тому функціонування шкіл сприяння здоров'ю через посилення просвітницької діяльності щодо здорового способу життя, поліпшення медичного обслуговування, методично грамотного проведення уроків фізичної культури, валеології тощо сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я нації.

Відмічаючи високий рівень участі капіталу здоров'я у формуванні економічних досягнень, не варто забувати, що між станом здоров'я та рівнем економічного розвитку є не лише прямий, а й зворотній зв'язок. Стан здоров'я населення корелює з погіршенням економічного стану та екологічного довкілля. У багатьох високорозвинутих країнах зі зростанням економіки покращуються й показники умовного здоров'я. На останній показник впливає не лише економічне, а й соціальне середовище (зниження якості соціальних відносин через підвищення рівня стресів, через деструктивні стосовно відношення здоров'я різні види поведінки). Результати наших досліджень показали, що соціальне середовище по-різному впливає на формування здоров'я в різних регіонах (з різною господарською спеціалізацією).

Подальше покращення стану здоров'я населення тісно пов'язане із поліпшенням інформаційного забезпечення. В національній програмі "Здоров'я нації" вказується на необхідність створення єдиної системи інформаційного забезпечення охорони здоров'я з широким використанням комп'ютерної техніки, уніфікацією методів і засобів інформування, розвитком інформаційних мереж. Нині в Україні реалізуються накази Уряду "Про проведення пілотного проекту про впровадження електронного реєстру патентів і єдиного електронного реєстру листків непрацездатності у закладах охорони здоров'я" (27.09.2010 р.), "Про впровадження телемедицини у закладах охорони здоров'я" (26.03.2010 р.) тощо.

¹У древній Елладі на високій скалі ще 2.5 тис. років тому були викарбувані слова: "Якщо хочеш бути сильним – бігай; якщо хочеш бути красивим – бігай; якщо хочеш бути розумним – бігай". Все це підкреслює важливість руху в житті людини.

Впровадження у систему охорони здоров'я нових технічних засобів сприяє не лише підвищенню ефективності використання ресурсів галузі, а й поліпшенню рівня обслуговування населення, зниженню смертності населення. За роки незалежності наша держава втратила 3,5 млн. осіб. Лише через передчасну¹ смертність Україна щороку втрачає близько 200 тис. осіб працездатного віку. Серед основних причин смертності виокремлюють такі: високий рівень захворюваності, виробничого, транспортно-дорожнього, побутового травматизму, низький рівень діагностики хвороб та незадовільне фінансування системи охорони здоров'я.

На стан здоров'я населення впливає рівень та структура споживання. (Європейським Союзом до основних показників віднесено рівень виробництва та споживання). Здавалося, що між цими показниками має бути пряма кореляційна залежність, проте в Україні ця залежність не простежується. Так, за рівнем виробництва цукру і картоплі на душу населення Україна посідає перше місце в Європі, за виробництвом зерна, молока, тваринного масла – друге, м'яса – третє, а за рівнем споживання основних продуктів харчування наша держава значно відстає від країн Західної Європи (табл. 4).

Таблиця 4

Споживання основних продуктів харчування, на 1 особу кг, за рік

Продукти	Україна	Велико-британія	Німеччина	Італія	Франція	Канада	США	Японія
М'ясо і м'ясо-продукти	45	75	97	95	113	103	130	44
Молоко і молокопродукти	225	307	485	334	509	336	307	61
Яйця (штук)	252	176	214	209	255	181	231	343
Риба	15,3	18,6	12,3	21,6	28,4	22,9	22,0	68,8
Хліб і хлібо-продукти	112	98	95	160	114	100	119	149
Картопля	133	107	78	44	73	84	63	36
Овочі	118	91	89	163	119	109	106	107
Ягоди	46	80	122	146	87	121	150	59
Цукор	40	41	43	26	36	115	68	32
Олія	14,3	1,6	16	24	17	18	20	11
Ккал	2946	216	3382	3464	3543	3059	3610	2890

Джерело: [6].

Децильний коефіцієнт у 2009 р. у нашій державі становив 1:40, тоді як вимоги соціальної безпеки передбачають неперевищення співвідношення 1:7 [7, с. 8]. Співвідношення в доходах бідних і багатих не сприяє забезпеченню соціальної стабільності в країні.

Тому вкрай важливим є не лише забезпечення добробуту населення загалом, а й зниження наявної суттєвої диверсифікації цього показника, а також сприяння активному впровадженню здорового способу життя та здоров'яберігаючих технологій, перш за

¹За критерієм ВООЗ передчасною вважається смертність у віці до 65 років.

все, у сфері освіти. Здоров'язберігаючі технології в освіті з'явилися не так давно. І на сьогодні не має чітко розроблених критеріїв, методів і способів їх реалізації. Проте більшість науковців дотримуються думки, що здоров'язберігаюча освітня технологія є функціональною системою організаційних способів управління навчально-пізнавальною та практичною діяльністю учнів, студентів науково та інструментально забезпечуючих збереження та зміцнення їх здоров'я.

Основними напрями здоров'язабезпечуючої діяльності у вищих навчальних закладах є: оновлення нових комплексних методів психологічної, медико-фізіологічної, соціально-гігієнічної оцінки стану здоров'я студентів і навколишнього середовища; моніторинг стану здоров'я молоді з урахуванням екологічних, технологічних, соціально-економічних ризиків на основі сучасних моделей розвитку суспільства; моніторинг освітнього середовища з точки зору його впливу на стан здоров'я молоді; створення та реалізація програм формування здорового життєвого стилю, профілактики залежності (алкогольної, ніотинової тощо), адекватної харчової поведінки; фізкультурно-оздоровчі і психолого-терапевтичні впливи. З метою зміцнення здоров'я молоді та підвищення їх адаптаційного потенціалу. Впровадження малих форм рушійної активності, психотренінги, психологічне консультування, індивідуальна та правова психотерапія, санаторно-курортне лікування; формування готовності ВНЗ до здоров'язберігаючої діяльності в освітньому процесі.

Все це потребує: щорічного здійснення диспансеризації всіх громадян України; навчання дітей з раннього віку правилам гігієни та правильного харчування; залучення до занять в оздоровчих групах усіх дітей і підлітків, які мають відхилення у стані здоров'я; розвитку матеріальної бази навчальних закладів (їдальні, буфети, спортивні споруди, медичні об'єкти тощо); залучення студентів до наукових досліджень у сфері розробки шляхів зміцнення здоров'я та фізичного розвитку підростаючого покоління; створення здоров'язберігаючого освітнього середовища [8, с. 73–79].

Вищезазначене має формувати в кожній молодій людині ієрархію життєвих пріоритетів, у структурі яких найвищою цінністю має стати здоров'я, що сприяє самореалізації особистості.

Світовий досвід показує, що сталий розвиток забезпечує наявність середнього класу, частка якого має становити не менше половини населення. Представники останнього – це та частина населення, що має мати високий освітній, професійно-кваліфікаційний та інтелектуальний рівень; володіє приватною власністю, має матеріальний добробут не нижчий середнього по країні, бере активну участь у суспільно-економічному житті країни. Формуванню середнього класу сприяє розвиток малого і середнього бізнесу, здатного через механізм соціального партнерства сприяти соціальній згуртованості суспільства.

Країни Європейського Союзу для забезпечення сталого розвитку велику увагу приділяють формуванню оптимальної моделі соціального розвитку, яких у світі з'являється все більше. На сьогодні уже відомі моделі соціального розвитку, запропоновані США, Японією, Китаєм, Індією, Бразилією, Ізраїлем, країнами ЄС тощо. Не дивлячись на їх різноманіття, всі вони зорієнтовані на постійне зростання соціальних стандартів, на соціалізацію суспільних відносин, на підвищення якості життя населення. Як свідчить досвід зазначених країн, останньому має сприяти підвищення ролі мотивацій до продуктивної праці економічно активного населення і, перш за все, зайнятого. Основними складовими її (мотивації) можуть бути оплата праці, умови та

охорона праці, освіта і професійне навчання, ефективна зайнятість, можливості кар'єрного зростання тощо.

Загалом соціальна політика держави має бути спрямована не лише на мотивацію зайнятого населення до продуктивної праці, а й на активний розвиток соціальної складової сталого розвитку. Саме такий підхід має забезпечити високу якість життя. До речі, різні науковці категорію "якість життя" розглядають як у вузькому, так і в широкому розумінні. Ми цю категорію розглядаємо як таку, що охоплює: рівень освіти та кваліфікації працівника; стан добробуту населення як оцінка рівня життя; показник соціальної безпеки (умови праці, соціальний захист, фізична і майнова безпека, криміногенність); якість навколишнього середовища; здоровий спосіб життя; довге (тривале) і здорове життя [9, с. 60–66].

Сучасне суспільство поступово еволюціонується у суспільство знань, яке потребує формування професійної компетентності у кожного працівника, під якою розуміємо сукупність якостей особистості. Загальних (базових) і професійних компетенцій, допомагаючих фахівцю займатись його професійною діяльністю в сучасних соціально-економічних і політичних умовах розвитку суспільства.

Компетентність є складовою якістю підготовки кадрів. На наш погляд, вона формується протягом усього життя. Однак особливо важлива роль у цьому процесі відводиться освіті, яка, до речі, як і наука, відіграє вирішальну роль в економічному зростанні, адже в умовах ринку значення освітнього ресурсу має зростати. Так, у доповіді Міжнародної комісії з освіти ЮНЕСКО зазначається, що в нових соціально-економічних умовах реально захищеною у соціальному плані може бути лише людина, яка отримала фундаментальну освіту і здатна гнучко перебудувати і зміст своєї діяльності у зв'язку зі зміною технології і вимог ринку.

В цих умовах важливо забезпечити високу якість освіти. Остання, на думку фахівців, – це комплекс характеристик професійної свідомості, що відображає здатність фахівця займатись професійною діяльністю відповідно до вимог сучасного стану економіки. У світі, як відомо, існують різні рейтинги університетів щодо якості підготовки у них кадрів. У нашій державі, скажімо, – це ТОП – 200 університетів України газети "Дзеркало тижня", рейтинг українських університетів "Компас" газети "Сьогодні", у світі – Шанхайський рейтинг для 100 університетів світу. До цього часу в останній рейтинг не потрапив жоден український вищий навчальний заклад.

Одним із показників забезпечення високої якості підготовки кадрів є кількість іноземних студентів, які навчаються у вищому навчальному закладі. Залучення іноземних студентів у вищі навчальні заклади України – це не лише престиж вищої школи, а й можливість збереження кадрового потенціалу вишів. У 2009 р. іноземні студенти забезпечили 70 млн. грн., що становило 11% усіх видатків на розвиток вищої освіти. У 2010/11 навчальному році у вищих навчальних закладах I-IV р. а. навчалось 38,2 тис. іноземних студентів, у тому числі 37,8 тис. – у ВНЗ III-IV р. а. При цьому варто зазначити, що показник прийому перевищив кількість випущених. Ці показники відповідно становили 6607 і 6492 особи [10, с. 122]. В цьому аспекті освіта може розглядатись як важливий антикризовий механізм.

У розвитку вищої освіти проглядається тенденція зростання мережі закладів освіти (табл. 5).

Таблиця 5

Розвиток вищої освіти в Україні, III-IV р. а. на початок навч. року

Показник	1990/01 р.	1995/96 р.	2000/01 р.	2005/06 р.	2008/09 р.	2009/10 р.
Кількість закладів	149	255	315	345	353	350
У них студентів, тис.	881,3	922,8	1402,9	2203,8	2364,5	2245,2*
За денною формою навчання	520,0	616,3	859,5	1233,8	1310,6	1280,7
Прийнято, тис.	174,5	206,8	346,4	503,0	425,2	370,5
За денною формою навчання	110,9	150,7	219,5	305,0	293,4	266,5
Випущено, тис.	136,9	147,9	273,6	372,4	505,2	527,3
За денною формою навчання	73,3	91,7	189,1	199,6	264,5	269,8

Джерело: [1, с. 453].

*Примітка: Зменшення чисельності студентів зумовлено демографічним чинником.

Як видно із табл. 5, за роки незалежності мережа вищих навчальних закладів лише III-IV р. а. зросла більше ніж на 130%. Вища освіта стала практично загальною. Сьогодні сфера освіти зорієнтована не на попит підприємств на певних фахівців, а на попит освітніх послуг з боку тих, хто навчається. Як результат цього: 15% випускників вищих навчальних закладів працевлаштовується у якості робітничої професії. Це означає, що відбувається зіштовхнення різних парадигм конструювання вищої освіти для XXI ст.

Неперервна освіта протягом усього життя, постійне набуття нових знань, умінь і навиків стають необхідною умовою успіху у різних сферах професійного і повсякденного життя. В результаті розширення платних форм навчання в Україні спостерігається зменшення частки студентів, які навчаються за рахунок державного бюджету (табл. 6).

Таблиця 6

Прийом студентів до вищих навчальних закладів I-IV р. а. та початковий цикл за джерелами фінансування, %

Показник	2008/09 р.	2009/10 р.	2010/11 р.
Питома вага студентів, які навчались за рахунок державного бюджету	42,6	43,3	41,7
місцевих бюджетів	5,3	5,9	5,6
юридичних осіб	0,3	0,2	0,2
фізичних осіб	51,8	50,6	52,5

Джерело: [10, с 13].

Як видно із табл. 6, основна частина студентів ВНЗ I-IV р. а. навчається за рахунок фізичних осіб, тобто за рахунок власних коштів. Водночас варто зазначити, що у Франції, скандинавських країнах навчання у вищих навчальних закладах безоплатне, в Німеччині 90% студентів здобувають вищу освіту за рахунок державного бюджету.

У багатьох країнах світу період економічного спаду використовується як можливість для підвищення рівня кваліфікації й підготовки до майбутнього відновлення економіки. Скорочення тривалості робочого часу супроводжується інвестиціями в розвиток професійних навичок, у соціогуманітарний розвиток загалом. Все це має сприяти зростанню зайнятості населення, зниженню скритого безробіття. В соціогуманітарному

розвитку існують певні проблеми, які гальмують підвищення продуктивності та сталий розвиток. Тому завдання держави – створити економічні й інституціональні умови, зняти бар'єри, що заважають підвищенню ефективності виробництва, зростанню продуктивності праці. Цьому має сприяти й формування цілісної державної багатодійової інноваційної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників із використанням стаціонарних, дистанційних і мобільних форм навчання.

Останнім часом освіта загалом і вища, зокрема, реформується практично в усіх країнах Європи, у тому числі в Україні.

У 2009 р. відбулася Всесвітня конференція щодо розвитку вищої освіти: "Нова динаміка вищої освіти і наукових досліджень у розвитку суспільства", де було визначено основні завдання розвитку цієї ланки освіти, основними з них є такі: забезпечення приросту інтелектуального капіталу: розширення інноваційних позицій на ринку освітніх послуг; підвищення якості освітнього процесу шляхом формування структурного, включаючого інноваційний і споживчий капітали на основі людського капіталу працівників освітньої сфери; природження формалізованого знання в структурних підрозділах і в освітній сфері загалом; забезпечення конкурентноздатності випускників на ринку праці шляхом формування в них ключових компетентностей у відповідних професійних галузях тощо.

Досвід країн, де забезпечено високий рівень підготовки кадрів, показує, що поліпшення якості вищої освіти можна досягти також шляхом: забезпечення процесів диверсифікації програм та інститутів вищої освіти, здатних задовольняти багатосторонні запити індивідів, суспільства та держави; підвищення соціальної відповідальності вищої освіти у забезпеченні більш диверсифікованих потреб сучасного суспільства, заснованих на знаннях, у питаннях якості підготовки кадрів; відкритості освіти для суспільства через інформацію про діяльність інститутів освіти зі зміцненням і розвитком автономії вищих навчальних закладів; приведення вищої освіти відповідно вимог глобалізації; підвищення академічної мобільності студентів і трудової мобільності населення між країнами та різними регіонами світу; розширення можливостей ефективного використання інформаційних комп'ютерних технологій для доступу до різних освітніх програм і підвищенню якості підготовки фахівців; зміцнення постійних зв'язків вищої освіти з науково-дослідними інститутами для забезпечення високої якості освіти; формування єдиного освітнього процесу шляхом мікроінтеграції та інтеграції в межах територій й освітніх закладів. Визначальними інструментами досягнення цієї мети мають виступати: правове забезпечення освітнього співробітництва шляхом гармонізації правових й економічних систем.

Таким чином, логіка сучасних перетворень показує, що рівень конкурентноздатності країни, сталий розвиток її економіки знаходяться у прямій залежності від вкладень у соціальну сферу, зокрема, в освіту, охорону здоров'я тощо. Адже соціальні фактори впливають на результативність діяльності персоналу підприємств, організацій у довгостроковій перспективі. Соціальні фактори, підпорядковуючись дії об'єктивних законів виробництва, є свідомоуправляючими умовами зростання ефективності трудової поведінки персоналу за рахунок зростання рівня задоволеності працею, підвищення ефективності мотивації персоналу.

Отже, стратегічною ціллю сталого розвитку України має стати пришвидшене функціонування соціальної сфери. Саме такий підхід може забезпечити входження України в найближче десятиріччя в число найбільш розвинених країн світу.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2009 рік: [стат. зб.]. – К. : Державне підприємство "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. – С. 358.
2. Материалы статистика СНГ // Общество и экономика, 2011. – № 3. – С. 178.
3. Динаміка захворюваності населення України. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.UKRSTAT.gov.ua>.
4. Дідур С.В. Проблеми фінансування медичного страхового фонду України / С. В. Дідур // Економіка і регіон. – 2010. – № 4 (27). – С. 90.
5. Лікарська справа. – 2010. – № 7–8. – С. 114.
6. Food balance Sheets. Rome 2009.
7. Середній клас – передумова демографічної перспективи України // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 17. – С. 3
8. Соловьева Н. И. Концепция здоровьезберегающей технологии в образовании / Н. И. Соловьева // Научно-методический журнал "ЕКД". – 2004. – № 17. – С. 73–79.
9. Айвазян С. А. Интегральные свойства качества жизни населения (моделирование, измерение, информационное сообщение) / С. А. Айвазян // Проблемы информатизации. – 1999. – № 2. – С. 60–66.
10. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 20010/11 навчального року: [стат. бюл.]. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 207 с.
11. МБТ: Восстановление и рост на основе достойного труда. – Доклад генерального директора, Женева, 2010.
12. Норберт Зишл. Формы высшего образования в Украине на примере Фрайбургского университета / Норберт Зишл // Вопросы образования. – 2011. – № 1. – С. 114–115.
13. World Development Indicators. The World Bank Washington. 2008.

Редакція отримала матеріал 21 березня 2012 р.